מנורת המאור — סדר מאה ברכות

סדר מאה ברכות

ואחר שיניח תפלין יסדר מאה ברכות. ואע"פ שמפורש בגמרא שמצותן לברך על כל אחת ואחת בשעתו, כדגרסינן במ' ברכות בפרק הרואה מקום, כי מיתער לומר אלהי נשמה עד המחזיר נשמות לפגרים מתים, כי שמע קול תרנגלא מברך הנותן לשכוי בינה, כי מנח כרעיה אארעא מברך רוקע הארץ על המים, לפי שהב"ה רוקע הארץ על המים לצורך האדם כדי להלך עליה וכדי שיצמחו בה עשבים ופירות למחיית האדם, וכן על כל אחת ואחת, אפי' הכי התקינו לאמרם כלם ביחד על הסדר בבית הכנסת, מפני שאין ידיו של אדם נקיות כשהוא על מטתו, ואסור לזכור שם שמים אלא במקום נקי והידים נקיות. וכתב רב נטרונאי גאון זצ"ל וברכות אלו לברך על כל אחת ואחת בשעתה אי איפשר מפני טנופת ידים העסקניות, אלא כשנעור אדם משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן, ומתחיל ומסדרן, וכל אחד ויחיד חייב בהן. ע"כ.

וגם מפני שאין רוב עמי הארץ יודעין לברך, וישמעו לאחרים מברכין בבית הכנסת, ויענו אחריהן אמן, ויוצאין ידי חובתן. שכל אחד ואחד מישראל חייב לברך מאה ברכות אלו בכל יום ויום. ומשה ע"ה תיקנן, ודבר זה מסורת בידינו מרבותינו, וראייה לדבר מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין, שנא' (דברים י, יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך, אל תקרי מה אלא מאה. מן הנביאים מנין, שנא' (שמואל ב כג, א) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על. ע"ל בגימטריא עולה למנין מאה. ודרשו ז"ל שהיו מתים בירושלים בכל יום מאה, עמד דוד ותקן להם מאה ברכות. ויראה שאחר שהתקין אותן משה רבינו ע"ה שנשתכחו ובא דוד ע"ה ותקנם. מן הכתובים מנין, שנא' (תהלים קכח, ד) הנה כי כן יבורך גבר ירא ה', כ"י כ"ן בגימטריא עולה למנין מאה. פי' גבר ירא ה' יברך בכל יום מאה ברכות כמנין כ"י כ"ן. מ"ה באלפא ביתא דאתב"ש את מוצא י"ץ, מנין מאה. ואת מוצא בפסוק ועתה ישראל מאה אותיות, רמז למאה ברכות. אמ' המחבר את מוצא בפסוק בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד, ובפסוק ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה, ובפסוק אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי, בשלשה פסוקים אלו מאה אותיות כמנין מאה ברכות, לפיכך חובה על כל אחד ואחד מישראל לקדם פני הב"ה במאה ברכות אלו בכל יום ויום, כפי שתיקנן משה רבינו ע"ה ודוד ע"ה ברוח הקדש, שהן על סדר העולם והנהגתו. וצריך כל אחד ואחד מישראל להיות זהיר בהן עד מאד ואל יפחות מהן כלום.

ואלה הן מאה ברכות על סדר הגאונים ז"ל: שמונה עשרה ברכות שלפני ברוך שאמר. ואלו הן. א' אלהי נשמה. ב' הנותן לשכוי בינה. ג' פוקח עורים. ד' זוקף כפופים. ה' מלביש ערומים. ו' מתיר אסורים. ואין מברך מגביה שפלים, שכבר בירך זוקף כפופים, לפי שהן שתי ברכות אלו מענין אחד. ז' רוקע הארץ על המים. ח' המכין מצעדי גבר. ט' אוזר ישראל בגבורה. י' עוטר ישראל בתפארה. י"א שעשה לי כל צרכי. י"ב שלא עשני גוי. י"ג שלא עשני עבד. י"ד שלא עשני אשה. ט"ו המעביר חבלי שינה מעיני. י"ו יהי רצון. י"ז וי"ח שתי ברכות שמברכין על התורה. וברוך שאמר וישתבח, הנה עשרים ברכות. וקרית שמע של שחרית, שלש ברכות, שתים לפניה ואחת לאחריה. ושלש תפלות של לחש בכל יום, שהן י"ט ברכות בכל תפלה ותפלה, בברכת המינים שתיקנו ביבנה, הרי שמונים ברכות. ושתי סעודות ביום, אחת ביום ואחת בלילה, כל סעודה טעונה שש ברכות. ואלו הן א' נטילת ידים. ב' המוציא, ושלשה לאחר סעודה מן התורה, והם א' הזן, ב' על הארץ ועל המזון, ג' בונה ירושלים, ואחת הטוב והמטיב מדברי החכמים, הרי ו' לשתי סעודות. י"ב ושמונים הרי תשעים ושתים ברכות. ושתי ברכות על שתיית היין, שהן א' בורא פרי הגפן, ואחריו ברכה אחת מעין שלש, הרי שתים לשתי סעודות, הרי ארבע, והן תשעים ושש. ובערב ברכות ק"ש, שתים לפניה ושתים לאחריה. הנה מאה ברכות, מלבד המולך בכבודו חי וקיים, שהוסיפו אנשי מערב. וכתב ר' יצחק ז"ל חוץ מכמה פעמים שאדם צריך להסך את רגליו גדולים או קטנים וצריך לברך על כל אחת אשר יצר, או אם אכל פירות או ירקות או אם הריח ריח בשמים שצריך לברך על כל אחת מאלו ברכה הראויה לה, וחוץ מברכת ציצית ושתי ברכות של תפלין. ובשבתות וימים טובים, שאין בכל תפלה ותפלה כי אם שבע ברכות, וברכות של סעודה שלישית בשבת, עדין יחסרון עשרים ואחת ברכות, מאי תקנתן. הא דגרסי' במ' מנחות בפרק התכלת ר' חייא בריה דרב אויא אמ' משלים להו ובשבתא וביומא טבא באספדמקי ומיני מגדים, במיני פירות ובמיני בשמים, שברכותיהן משתנות בורא עצי בשמים, בורא עשבי בשמים, בורא מיני בשמים, כמו שאפרש לקמן בע"ה. ואפי' במין אחר יכול להשלים אם הפסיק בין ריח לריח. ומי שאין לו מיני פירות ולא בשמים להשלים מאה ברכות, היאך יתקיימו בידו. נהגו בצרפת ובספרד לומר אחר תפלה אין כאלהינו אין כאדוננו כדי להשלים. וכתב ר' אברהם ב"ר נתן הירחי בעל המנהיג שצריך להשתדל לענות אמן אחר הקורין בתורה, כדי להשלים מנין הברכות, שגדול העונה אמן יותר מן המברך. לפי' ישתדל לענות אמן אחר הברכות שמברכין בתורה, ואחר ברכות של הפטרה, ואחר ברכה אחת מעין שבע בליל שבת, שהיא מגן אבות בדברו, כדי להשלים המנין. ויכוין בברכותיו כשיזכיר את השם באדני ה' ובאלהים, אדוני לשון אדנות שהוא אדון הכל, יהוה שהוא עתה, והיה קודם לכל, ויהיה לעולם ולנצח נצחים, אלהים שהוא חזק ותקיף, ולו לבדו היכולת בעליונים ובתחתונים, ואל, הוא לשון הכח, כמו יש לאל ידי.

סדר הברכות

יתחיל מאשר יצר. ואלהי נשמה. עד המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי. ואומר יהי רצון. יהי רצון עד ובין שאינו בן ברית. ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה. ואין עונין אמן אחר ברכה זו לפי שאינה ממנין הברכות. ואומר והערב נא ה' אלהינו וכו', וחותם המלמד תורה לעמו ישראל. ומברך אשר בחר בנו מכל העמים וכו'. וקורא פרשת ברכת כהנים, ואחר כך פרשת הקרבנות. ואו' וערבה לה' מנחת יהודה וגו'. ואחר כך שונה משניות, פרק איזהו מקומן של זבחים ממסכת פסחים. ואחר כך קורא ברייתא דר' ישמעאל של שלש עשרה מדות, והיא התחלת תורת כהנים, וסמכוה למשניות הקרבנות שהן איזהו מקומן. ונמצא משלש שנותיו, שליש במשנה שליש במקרא שליש בתלמוד. מקרא זו פרשת ברכת כהנים ופרשת הקרבנות, משנה אלו משניות איזהו מקומן, תלמוד זו ברייתא דר' ישמעאל. דאמ' רב ספרא לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. ומקשי' בגמ' מי ידע כמה חיי. ומשני ומתרץ לא נצרכה אלא לכל יומי, ר"ל שצריך בכל יום ללמוד משלשתן.

ואחר כך אומר ברוך שאמר, ויזהר בו למאד, ויאמר אותו באימה וביראה, ויכוין בו את לבו, מפני שיש בו שבח והודאה להב"ה, ויש בו ברוך ט"ו פעמים כנגד שבעה רקיעים, ושבעה ארקים, ואחד כנגד הב"ה שהוא אחד ושליט בעולמו. ויש בו שבעה דברים משבח, והם נהודך, נשבחך, נפארך, ונרוממך, ונמליכך, ונקדישך, ונעריצך. כמו שאמר דוד ע"ה שבע ביום הללתיך. והם כנגד ערב ובקר וצהרים, הרי שלשה, קדמתי בנשף ואשועה, חצות לילה אקום להודות לך, חמשה, קדמו עיני אשמורות, ששה, ה' אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך, הרי שבעה. וצריך לאומרו בניגון ובנעימה. וגרסינן בספר היכלות ברוך שאמר יש בו פ"ז תיבות, וסימן ראשו כתם פ"ז.

וקורא הזמירות הנקראין פסוקי דזמרה, שהם מזמור לתודה, יהי כבוד ה' לעולם, תהלה לדוד. ויכוין את לבו בכל המזמור של תהלה לדוד, ולפחות בפסוקי כל אליך ישברו ופותח את ידיך. כדגרסי' במ' ברכות בפ' קמא א"ר אלעזר ב"ר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלשה פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מאי טעמא. אילימא משום דאתיא באלפא ביתא, נימא אשרי תמימי דרך, דאתא בתמניא אלפא ביתא. אלא משום דאית ביה פותח את ידך, נימא הלל הגדול דאית ביה נותן לחם לכל בשר. אלא משום דאית ביה תרתי, עיני כל אליך ישברו, ופותח את ידיך, ויש בו הסמכה למפלת ישראל, דכתי' (תהלים קמה, יד) סומך ה' לכל הנופלים. ולפי' לא נאמר בו נו"ן כדי שלא יזכיר מפלת ישראל שכתובה בנו"ן, דכתי' (עמוס ה, ב) נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל. ואמרי בגמרא, במערבא דרשי ליה להאי קרא הכי, נפלה ולא תוסיף לנפול, קום בתולת ישראל. ועל כן חזר דוד וסמכן ברוח הקדש ואמ' סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים. וגומר כל הזמירות עד סוף התהלים ונקראו הלל. ואמרו רבותינו ז"ל הקורא הלל בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מפני שהוא שבחו של מקום. דאמ' ר' יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום, מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה.

דרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך מתפלל. מנא לן ממשה רבינו ע"ה, שנא' (דברים ג, כג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלהים אתה החלות וגו', הרי שבחו של מקום, אעברה נא ואראה, הרי תפלה. על זה התקינו רז"ל מזמורים קודם התפלה, כי המזמורים סדר השבח. ואחר שיסיים הזמירות יאמר ברוך ה' לעולם, ויברך דוד. ואומר שירת הים, ושכרו הרבה מאד. כדגרסי' במדרש כל האומר שירת הים בכל יום זוכה לחיי העולם הבא. מפני שהוא מאמין בהב"ה ובנפלאות שעשה עם אבותינו. וגרסי' במ' חולין בפרק גיד הנשה, חביבין ישראל לפני הב"ה [יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה] בכל עת שירצו ומלאכי השרת אין אומרים אותה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם אחת בחדש, ואמרי לה פעם אחת בשמיטה, ואמרי לה פעם אחת ביובל. וגרסינן במדרש יהי אור בשעה שאומר אדם שירת הים אחר פסוקי דזמרה, כנסת ישראל מתעטרת באותו כתר שמעטר בו הב"ה למלך המשיח, ועל אותו חקוקים שמות הקדושים, ובו נתעטרו ישראל יום שקרע להם הב"ה ים סוף, וניער פרעה וחילו בתוכו. לפי' צריך אדם לכוין את לבו בשירה זו בכל יום ויום, והזוכה בה יזכה לראות פני המשיח, בתיקון אותו כתר, מדה כנגד מדה. הוא אומר שירת הים בכל יום ומאמין שגאל הב"ה את אבותיו ממצרים וקרע להם הים והעבירם בתוכו בחרבה ושקע צריהם בתוכו, לפיכך יזכה לראות ימות המשיח וגאולה שעתיד הב"ה לגאול אותנו מגלות זה.

ואחר שירת הים אומר כי לה' המלוכה וגו', ועומד שליח צבור ואומר ישתבח בקול רם, ויכוין בו לבו כל אדם, מפני שבו סוד עשר ספירות. וגרסי' במדרש יהי אור כשישראל אומרים ישתבח, הב"ה מתעלה ומשים שבחן של ישראל כעטרה בראשו. ואז כנסת ישראל מתקנת ככלה זו שעתידה להקביל פני המלך והיא מקושטת בכל מיני עדיים ומבושמת בכל מיני בשמים. וכשישראל אומרים ישתבח הם משבחים שמו של הב"ה בי"ג תושבחות כנגד שלש עשרה מדות. ואלו הן, א' שיר, ב' ושבחה, ג' הלל, ד' וזמרה, ה' עוז, ו' וממשלה, ז' נצח, ח' וגבורה, ט' גדולה, י' תהלה, י"א ותפארת, י"ב קדושה, י"ג ומלכות. ואז כנסת ישראל מתבשמת בשלש עשרה בשמים עליונים והב"ה מתקלס בהן ואומר, נופת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון, ואלו הן, א' כפרים, ב' נרדים, ג' נרד, ד' וכרכם, ה' קנה, ו' וקנמון, ז' עם כל עצי לבונה, ח' מור, ט' ואהלות, י' עם כל ראשי בשמים, י"א וריח אפך כתפוחים, י"ב וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים, י"ג הדודאים נתנו ריח. ואחר כך אומר אל ההודאות וגו', וחותם הבוחר בשירי זמרה חי העולמים. ולא לזולתו. כדא' שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו. לפי' צריך אדם לכוין את לבו בישתבח ובאל ההודאות ולא יפסיק ביניהם ולא ישיח כלל. ואי פסיק ביניהם, מתחת כנפות הכרובים יוצא שלהבת אחת של אש, והכרוז קורא לפניו ואומר, פלוני שהפסיק גאות הב"ה יכרת ויאבד ולא יראה גאות ה'. כדא' ובל יראה גאות ה'. לפי ששלש עשרה מדות אלו הן גאות ה'.